

BENYÓNÉ DR. MOJZSIS DÓRA: KERESZTTÖRTÉNETEK

Magyarországon már a középkorban is állítottak kőkereszteket az utak mentén, de ez a szokás igazán a XVIII. századtól vált gyakorivá. Ezeket a kereszteket a hívek egyéni adományaiból finanszírozták, az egyház általában csak felszentelte, megáldotta ünnepélyes keretek között, szentmisével, prédikációval. Az út menti fészületek fontos szerepet töltek be a falusi, de a városi nép életében is: búcsúk, jeles keresztény ünnepek alkalmából körmenetek során imádkoztak, énekeltek a keresztek mellett. Az út menti fészületek egyben a tájékozódást is segítették az úton lévők számára. A keresztek tisztelete régen teljesen beépült a magyar nép hitvilágába: az elöttük járó férfiak megemelték kalapjukat, a nők és a gyermekek keresztet vetettek. Ínséges időkben a keresztek mellett könyörögtek esőért, bő termésért, a vész elmúltáért. A lányok, asszonyok rendszeresen virágot vittek a keresztekhez, halottak napján gyertyát gyújtottak elöttük.

FILOXÉRA FESZÜLET ÉS KÁPOLNA

(Bécsi út – Szőlővész utca sarok)

Az egyre hatékonyabbá váló szőlőművelés és borkészítés következtében az óbudai földművesek gazdasági helyzete is felfelé ívelt, megindultak a polgárisodás felé. Ennek a szépen ívelő fejlődésnek vetett véget 1882-ben az Amerikából hazánkba érkező kártékony, pusztító szőlőtetű, a filoxéra. Ez a rovar a szőlők gyökerét támadta

meg, és nem volt hatékony ellenszere. Hatalmas területeken pusztult ki a szőlő, a gazdáknak, szőlőmunkásoknak új foglalkozás után kellett nézniük. A külső Bécsi útnál, az Aranyhegy egy részén a talaj nem agyagos, hanem homokos volt, ezt a gyökértetű nem szerette, így ezen a részen épen maradtak a szőlők. A korabeli emberek

FOTÓ: ZUMPF ANDRÁS

tudása még nem terjedt ki a talajösszetétel tudományos ismeretére, így ezt a jelenséget csodaként könyvelték el. A római katolikus óbudai szőlősgazdák ezért hálából „Jézus Szívének” ajánlott kápolnát állítottak, amelyet ma általában Filoxéra-kápolnának neveznek. Az elötte álló fészületen eredeti, német nyelvű márványtábla hirdeti az arra járóknak – akik a mindennapok rohanásában egy-két percre megállnak elötte –, hogy „Állíttatta Raáb Márton és felesége, Mária Hiedl 1886-ban, a kápolna elkészülésekor.” Az öntött vasból készült korpusz, a terméskőből készült talapzat és rajta a márványtábla eredeti. Az útéptés során véletlenül ledöntött és összetört kereszt helyett 2006-ban újat állítottak. Szerencsére az eredeti, sérült kereszt sem semmisült meg: a Szélmalom Hagyományőrző Alapítvány elszállította és helyreállította. Új talappal ez került a 2006-ban átadott testvérhegyi Jablonka-parkba. A nagy filoxérajárvány emléke még ma is kísért az óbudaiak lelkében. Emlékére minden év szeptemberében a kápolnában misével emlékeznek.

JABLONKA-PARK, EKKER-KERESZT

1776-ban a testvérhegyi, mai Jablonka úton dúsan faragott, barokk stílusú fészületet állítottak Ekker Lőrinc. Több mint 200 évvel később egy testvérhegyi lakos, Kádár Péter sétái során felfedezett a mai park területén egy faragott kővekből álló halmot. A kutatások után és a régi fotók alapján kiderült, hogy itt állt egykor az úgynevezett Ekker-kereszt, amely a II. világháború alatt eltűnt. 1945. január elején az orosz csapatok az akkor még álló Jablonka úti kereszt mellett is ágyúkat állítottak fel, hogy a Kiscelli kastélyt löhessék. A keresztet ekkor dönthették le, mivel útban volt. Darabjai még sokáig ottmaradtak, később feltehetően építkezésekhez hordták el. A környéken lakó Antal Károly szobrászművész foglalkozott egy időben a kereszt újrafaragásának gondolatával, de ez végül is elmaradt. 2004-ben Kádár Péter vette fel az Óbuda-Hegyvidékiek Egyesülete vezetőségénél az egykori Ekker-kereszt visszaállításának gondolatát. Az egyesület elnöke, Felcsuti László településtervezőként már 2001-ben elkészítette egy Jablonka-úti közpark terveit. Az egyesület vezetősége teljes mértékben az ügy mellé állt, és 2004-ben felvállalta egy 1300 négyzetméteres közparknak, a hegyoldal első parkjának és benne a régi fészületnek a megvalósítását, felállítását.

A területen elvadult bozótos, sittalakó volt. A közpark elkészítése és a kereszt felállítása két év alatt készült el adományokból, önkormányzati támogatásból, az egyesület tagjainak és a szimpatizánsoknak áldozatkész munkájával. 2004-ben a Filoxéra-kápolna előtt álló keresztet egy teherautó véletlenül kidöntötte. Pótlását rögtön elkezdték, de a régi kereszt az út szélén hevert törötten. Kádár Péter szervezte meg – a Szentháromság Plébániával és az Óbuda-Hegyvidékiek Egyesületének vezetőjével, Felcsuti Lászlóval való egyeztetés után – a sérült keresztnek a Reneszánsz Kőfaragó Rt. ürömi telephelyére való szállítását. Az egyesület, helyi kötődésű cégek, a Szélmalom Hagyományőrző Alapítvány, az önkormányzat és magánszemélyek anyagi támogatásának segítségével a keresztet restaurálták és egy új kőalapra helyezték. Rácz András testvérhegyi lakos, restaurátor kutatómunkája során megtalálta a Jablonka úton felállítandó keresztre illő öntöttvas korpuszt, amelyet ő maga restaurált. A Jablonka-parki kereszt megszentelésére és ünnepélyes átadására 2006. november 5-én került sor. Ez a hely, ahol elődeink a keresztet mint a maguk jelét örök jelképként ránk hagyták, az újra felállított kereszt-

tel a ma emberének, az ottlakóknak és az arra járóknak is örök értékeket közvetítő jelképként él tovább.

KISCELLI KÁLVÁRIA ÉS GOLGOTA-SZOBORCSOPORT

1725-ben Zichy Péter, Óbuda akkori birtokosa másolatot készíttetett a mariazelli csodatevő Mária-szoborról, majd a családi birtokra, Zsámbékra vitette. Végleges elhelyezésére külön kápolnát építtetett az Óbuda felett emelkedő, később Kiscellinek nevezett szőlőhegyen. A kiscelli Madonna után a német ajkú lakosság Klein Mariazellnek (Kis Máriacellnek) nevezte el a környéket, amely ezután híres búcsújáró hely lett. A XVIII. század közepén épült fel itt – a Zichy-család támogatásával – a trinitárius szerzetesek kolostora és temploma, amelyben a felszentelés után elhelyezték a kegyszobrot.

A Kiscelli Kálvária stációit és a Golgota-szoborcsoportot a német ajkú lakosság állíttatta fel a mai Kiscelli Múzeum és a Doberdó út mentén. 1822-re az egész kálvária-együttes kiépült. A stációkat az évek során többször felújították, teljes felújításukat 2013-ban az

Óbuda-Hegyvidékiek Egyesülete végezte el Vizi Tihamér festőművész kezdeményezésére, civil szervezetek és a helyi önkormányzat támogatásával. A felújítás fővédnöki tisztét Bús Balázs polgármester úr vállalta fel; a stáció-képeket Bráda Tibor festőművész készítette el. A Golgota-szoborcsoport 1822-ben készült el. Középen a keresztre feszített Krisztus, bal és jobb oldalán a két lator, valamint Szűz Mária és Szent János szobra áll. Az eredetileg festett szobrokat durva mészkőből faragták. Az évek során sérüléseket szenvedett alkotásokat többször restaurálták, teljes körű felújításukat szintén az Óbuda-Hegyvidékiek Egyesülete szervezte meg. A restaurálást Seres János és Szőnyi Endre szobrászművészek végezték el 2014-ben. Az egykori Trinitárius templom és kolostor, a Kálvária stációi és a Golgota-szoborcsoport nem azonos időben épült, nem azonos szándékkal és finanszírozással, de a most arra sétálók, látogatók egy műemlék-együttesként élvezhetik. A keresztút felújításával egy jelentős műemlék és egyben egy Óbudához kötődő szakrális út is megújult. ■

(A SZERZŐ RÉGÉSZ, MUZEOLÓGUS, AZ ÓBUDAI MÚZEUM MUNKATÁRSÁ)

FÉNYES GABRIELLA: AZ AQUINCUMI VÍZIORGONA

A Kr. u. III. század közepén tűz pusztított Budapest ókori elődje, Aquincum polgárvárosának tűzoltó székházában. A tűzvészt nem sikerült megfékezni. Az egyik alapincézett szoba padlója beszakadt, magával rántva a helyiség berendezését. A lángok martalékává vált épületet ugyan még az ókorban helyreállították, azonban pincéjét nem takarították ki. Az ott eltemetődött tárgyak hosszú évszázadokig a föld mélyén rejtőztek.

VILÁGSZENZÁCIÓ

A Szentendrei úton Budapest Székesfőváros Elektromos Művek 1931-ben egy transzformátorház építését kezdte meg. Ennek alapozási munkálatai során Nagy Lajos, az Aquincumi Múzeum régésze ásatást folytatott. A feltárás egyik napján a földben, egy ókori épület – mégpedig a tűzvészben elpusztult egykori tűzoltószékház – pincéjében bronzsípok töredékeit találták meg. Az éjszakába nyúló munka során, a hold fényénél a világ legrégebbi orgonája került elő. Nem véletlen, hogy az esetről a korabeli napilapok Világszenzációra bukkantak Budapesten címmel adtak hírt. Az aquincumi orgona a mai napig világszenzáció maradt, hiszen ez az ókorból fennmaradt egyetlen, csaknem teljesen ép ilyen hangszer, még akkor is, ha előkerülése óta Európában két további lelet is ismertté vált, amelyek ókori orgonák alkatrészei lehetnek. Az aquincumi orgona lelőhelye felett 1931-ben emelt épület, az egykori transzformátor-

ház ma az Aquincumi Múzeum kiállításainak ad helyet. A Sugár Viktor zeneakadémiai tanár által „páratlanbecsű zenetörténeti kincsnek” nevezett aquincumi orgona másolatait is itt tekinthetik meg a látogatók. Az eredeti leleteket a Budapesti Történeti Múzeum páncélszekrényében őrzik.

AZ ORGONA FELTALÁLÁSA

A Kr. u. II–III. században élt ókeresztény egyházatya, Tertullianus szerint az orgona Archimédész csodálatos találmánya volt. A többi ókori szerző azonban, aki az orgonáról írt, a hangszer feltalálójának Ktésibioszt tartotta. Az ő életéről és munkásságáról két ókori szerzőnél, Vitruviusnál és Athénaiosnál maradtak fenn adatok. Tőlük tudjuk meg, hogy Ktésibiosz a Kr. e. III. század első felében, Alexandriában élt tudós volt, aki a víz és a levegő tulajdonságait vizsgálta. Kísérleteiből számos találmány eredt, amelyek azonos elv alapján működtek. Ezek a vízemelésre és tűzoltásra is használt dugattyús szivattyú, a légfegyver, amelynek lövedékét dugattyús szivattyúk által összenyomott levegő lökte ki, a szintén a levegő összenyomításán alapuló, hangjelzést adó vízóra és a víziorgona. Utóbbi működése – miként az részben Athénaios szövegéből, részben két ókori műszaki szakíró, Vitruvius és Hérón leírásaiból ismert – azon alapult, hogy légszivattyúval (azaz dugattyús légsűrítővel) levegőt pumpáltak egy tartály vízben álló, alul nyitott edénybe, az ún.